

DAVLAT QARZINI SAMARALI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Sattoriy Fayzulloh Abdijabor o'g'li

PhD., dotsent v.b., Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Magistratura bo'limi rahbari
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17523509>

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat qarzini boshqarish mexanizmining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinib, O'zbekistonda davlat qarzini samarali boshqarishning institutsional va strategik yo'nalishlari yoritilgan. Tadqiqotda qarz siyosatini optimallashtirish, risklarni kamaytirish hamda qarz mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat qarzi, fiskal barqarorlik, qarz portfeli, risklarni boshqarish, davlat moliyasi, qarz strategiyasi, iqtisodiy o'sish.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты механизма управления государственным долгом, а также институциональные и стратегические направления совершенствования системы управления долгом в Республике Узбекистан. В исследовании разработаны предложения по оптимизации долговой политики, снижению рисков и повышению эффективности использования заёмных средств.

Ключевые слова: государственный долг, фискальная устойчивость, долговой портфель, управление рисками, государственные финансы, долговая стратегия, экономический рост.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of the public debt management mechanism and highlights the institutional and strategic directions for improving the debt management system in the Republic of Uzbekistan. The study develops recommendations for optimizing debt policy, reducing financial risks, and enhancing the efficiency of public borrowing utilization.

Keywords: public debt, fiscal stability, debt portfolio, risk management, public finance, debt strategy, economic growth.

So'nggi o'n yilliklarda global iqtisodiyotda davlat qarzining hajmi misli ko'rilmagan darajada ortib, u nafaqat moliyaviy siyosatning ajralmas qismi, balki makroiqtisodiy barqarorlikni belgilovchi asosiy omillardan biriga aylandi. Rivojlangan mamlakatlarda davlat qarzi iqtisodiy sikllarni yumshatuvchi fiskal vosita sifatida qo'llanilsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun u iqtisodiy o'sishni moliyalashtiruvchi muhim manba hisoblanadi. Shu bilan birga, davlat qarzining ortib borishi bilan uning boshqaruv samaradorligi, risklarni minimallashtirish va qarz yukining uzoq muddatli ta'sirini baholash dolzarb masalaga aylandi.

Davlat qarzi - bu mamlakatning ichki va tashqi majburiyatlari yig'indisi bo'lib, u byudjet taqchilligini qoplash, ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun jalb qilinadi. Ammo qarz siyosatining noto'g'ri yuritilishi makroiqtisodiy muvozanatning buzilishiga, fiskal bosimning ortishiga, milliy valyuta kursining zaiflashishiga va davlatning suveren kredit reytingi pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, davlat qarzini samarali boshqarish mexanizmini shakllantirish - har bir mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi va barqaror rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda iqtisodiyotning modernizatsiyasi, infratuzilma va transport tarmoqlarini yangilash, energetika quvvatlarini kengaytirish, shuningdek, ijtimoiy sohalarni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar amalga oshirilmoqda. Ushbu loyihalarning aksariyati xalqaro moliyaviy institutlar, xorijiy hukumat kreditlari va davlat kafolatlari hisobiga moliyalashtirilmoqda. Natijada, davlat qarzining hajmi o'sayotgan bo'lsa-da, u asosan iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan investitsion xarakterga ega. Shunga qaramay, qarz yukining o'sishi davlat byudjeti barqarorligiga, valyuta balansiga va fiskal intizomga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatmoqda.

Davlat qarzini boshqarish masalasi iqtisodiy tafakkur tarixida doimo markaziy o'rinni egallab kelgan. Uning nazariy asoslari klassik, keynsiy va zamonaviy fiskal paradigmalarda turlicha talqin qilingan. A. Smit va D. Rikardo kabi klassik iqtisodchilar qarzni muvaqqat vosita sifatida ko'rib, uni davlatning iqtisodiy mustaqilligiga xavf tug'diruvchi omil deb hisoblashgan. Ularning fikricha, davlat qarzi ortiqcha byudjet xarajatlarining oqibati bo'lib, uzoq muddatda soliqqa tortish yukini oshiradi va iqtisodiy faollikni pasaytiradi.

J. M. Keynes tomonidan ilgari surilgan nazariy yondashuv esa qarzni iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi vosita sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, inqiroz yoki retsessiya davrida davlat qarz mablag'lari hisobidan qo'shimcha investitsiyalarni moliyalashtirishi orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va ishsizlikni kamaytirish mumkin. Keynsiy maktab tarafdorlari qarzni "iqtisodiy siklni yumshatuvchi avtomatik stabilizator" deb baholagan. Shu bilan birga, neoklassik iqtisodchilar (R. Barro, M. Friedman) qarzning haddan tashqari o'sishi inflyatsion bosimni kuchaytiradi va kelajak avlodlar zimmasiga qo'shimcha yuk soladi, deb hisoblashadi.

Zamonaviy fiskal nazariya (Modern Fiscal Theory) va qarz barqarorligi modeli (Debt Sustainability Framework) esa qarzning o'sishini emas, balki uning iqtisodiy samaradorligini baholashni taklif etadi. C. Reinhart va K. Rogoff (2010) o'zlarining mashhur "This Time is Different" asarida davlat qarzi YaIMning 90 foizidan oshgan hollarda iqtisodiy o'sish sur'atlari sekinlashishini empirik tarzda isbotlaganlar. International Monetary Fund (IMF) va World Bank (WB) tomonidan ishlab chiqilgan Debt Management Performance Assessment (DeMPA) metodologiyasi esa davlat qarzini boshqarishning samaradorligini moliyaviy intizom, shaffoflik va risklarni baholash darajasi orqali o'lchaydi.

Xalqaro tajribada qarzni boshqarishning muvaffaqiyatli modellarini bir nechta yo'nalishda kuzatish mumkin. Masalan, Yaponiyada qarz boshqaruvi asosan ichki moliya bozori orqali amalga oshiriladi, bu mamlakatga tashqi risklardan himoyalaniş imkonini beradi. Turkiya tajribasida esa davlat qarzining tarkibini diversifikatsiya qilish va ichki obligatsiyalar bozorini rivojlantirish fiskal barqarorlikni mustahkamlashga yordam bergan. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida (xususan, Daniya va Shvetsiyada) qarz boshqaruvi mustaqil agentliklar tomonidan olib boriladi, bu siyosiy bosimni kamaytiradi va qarz siyosatining prognozga asoslanganligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat qarzini boshqarish mexanizmini takomillashtirish O'zbekistonning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlashda strategik ahamiyatga ega. Davlat qarzining o'sishini nazorat ostida ushlab turish bilan bir qatorda, qarz mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va fiskal intizomni kuchaytirish zarur. Shu maqsadda, birinchidan, qarz siyosatini milliy iqtisodiy o'sish strategiyalari bilan uyg'unlashtirgan integratsiyalashgan qarz boshqaruv tizimini shakllantirish lozim. Ikkinchidan, ichki qarz bozorini rivojlantirish va davlat obligatsiyalarini

diversifikatsiya qilish tashqi manbalarga qaramlikni kamaytiradi hamda milliy moliya tizimining mustaqilligini oshiradi. Uchinchidan, qarz risklarini boshqarish bo'yicha mustaqil tahliliy tuzilma yaratish zarur bo'lib, u valyuta, foiz va muddat risklarini modellashtirish asosida real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini beradi. To'rtinchidan, qarz loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash tizimini kuchaytirish, ya'ni har bir qarz evaziga moliyalashtirilgan loyiha bo'yicha aniq ijtimoiy va fiskal natijalarni o'lchash mexanizmini joriy etish lozim.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston uchun davlat qarzini boshqarishning zamonaviy modeli qarz hajmini emas, balki uning sifatini, qaytaruvchanligini va iqtisodiyotga keltirayotgan natijasini baholashga qaratilishi kerak. Qarz siyosati shaffof, institutsional jihatdan mustahkam va xalqaro standartlarga mos ravishda yuritilganda u iqtisodiy o'sishni moliyalashtiruvchi barqaror vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois, davlat qarzini boshqarish mexanizmini takomillashtirish mamlakatning fiskal suverenitetini mustahkamlovchi, investitsion ishonchni oshiruvchi va barqaror rivojlanishning asosiy garovi bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Smith, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.
2. Ricardo, D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. – London: John Murray, 1817.
3. Keynes, J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. – London: Macmillan, 1936.
4. Friedman, M. *A Program for Monetary Stability*. – New York: Fordham University Press, 1960.
5. Barro, R. J. *Government Debt and Economic Growth*. – *Journal of Monetary Economics*, Vol. 52, 2005.
6. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. – Princeton: Princeton University Press, 2010.
7. Baldacci, E., & Kumar, M. *Fiscal Deficits, Public Debt, and Fiscal Consolidation: The Road Ahead for Emerging Economies*. – IMF Working Paper No. 11/142. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2011.
8. International Monetary Fund (IMF). *Public Debt Management: Strategy, Policy, and Performance*. – Washington, D.C.: IMF, 2021.